

SAILLANT

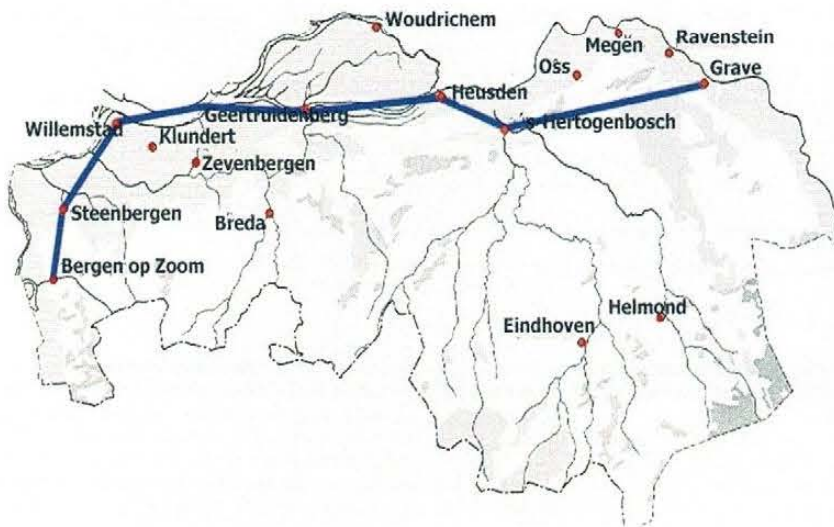
nr.
4
2008

Kwartaalbericht van de Stichting Menno van Coehoorn

Een positie rond Den Bosch 1838-1839

Overzichtskartje. De blauwe lijn geeft het Brabantse deel van de Zuider Frontier (ook wel: de Noord-Brabantse (Water-) Linie) weer.

geduurd voordat beide partijen het met elkaar eens waren. Het resultaat was dat België toch de bezette gebieden van Limburg en Luxemburg moest afstaan, maar dat het wel een, voor België, voordeliger financiële regeling verkreeg. In de tussenliggende tijd was de spanning flink opgelopen. Uit Frankrijk en België klonken oorlogszuchtige geruchten. Deze hadden tot gevolg dat Nederland maatregelen moest treffen en zelfs in Duitsland werden troepen verplaatst. Het is tegen deze achtergrond dat de memorie is geschreven.³

In *Saillant* is al eens een artikel verschenen over een drietal redoutes tussen Esch en Boxtel.¹ De publicaties van P.H.P.J. van Sloten en C.J. Gudde werden als bronnen genoemd. Beide schrijvers geven verschillende lezingen over de aanlegperiode, de functie en de juiste locatie van de redoutes. Maar er is nog een andere bron die het hoe en waarom van de redoutes beschrijft, namelijk de *Mémoire sur les environs de Bois le Duc*. Deze – in het Frans gestelde – memorie met bijbehorende kaart bevindt zich in het Nationaal Archief² en is, volgens de tekst op een van de afschriften, geschreven door de prins van Oranje, de latere koning Willem II.

Aanleiding

Uit de memorie blijkt wel waarom hij is geschreven, maar niet wat de aanleiding was. Deze moet worden gezocht in de politieke strubbelingen van 1838 en 1839 die op hun beurt weer het gevolg waren van de Belgische Opstand van 1830. In het kort komt het er op neer dat als koning Willem I in het voorjaar van 1838 eindelijk aangeeft het zogenaamde Verdrag van de 24 artikelen (vastgesteld tijdens de conferentie te Londen in 1831) te willen accepteren, de Belgen zich bedenken. Zij hadden voornamelijk twee redenen: het moeten afstaan van Nederlands-Limburg en Duits-Luxemburg en de financiële afhandeling. Mede door de twijfelachtige opstelling van Frankrijk en Groot-Brittannië heeft het nog tot april 1839

De Memorie (inhoudelijk)

In de eerste alinea van de Memorie geeft de prins van Oranje aan dat hij heeft gezocht naar “een centrale, offensieve en defensieve positie in deze provincie, met een korte, directe en loodrechte verbinding naar het centrum van Holland, en met de mogelijkheid om te worden verdedigd met weinig troepen, maar tevens de mogelijkheid biedend om het gehele veldleger van 50.000 man, indien het voordelig zou zijn, daar te plaatsen”.

Vervolgens legt de prins uit waarom hij een dergelijke positie zocht. Hij ging er van uit dat het leger zich in geval van oorlog in het centrum van de provincie Noord-Brabant zou hebben opgesteld in afwachting van een aanval vanuit het zuiden. Vanwege het ontbreken van een goed te verdedigen positie bleef er in het geval van een aanval door een in aantal sterkere vijand niets anders over dan zich achter de rivieren terug te trekken, bijvoorbeeld in de richting van Grave en Nijmegen. In dat geval moesten onze troepen zich zuidelijk van de Maas verplaatsen richting Grave

¹ C.J. Limonard, Verdwenen redoutes herontdekt, *Saillant* 2004-3, blz.18 - 20.

² Nationaal Archief, Oorlog Memories van de Genie, 4.OMM B54. De memorie is niet gedateerd, maar uit de tekst is af te leiden dat zij in het voorjaar 1839 moet zijn geschreven [Red.].

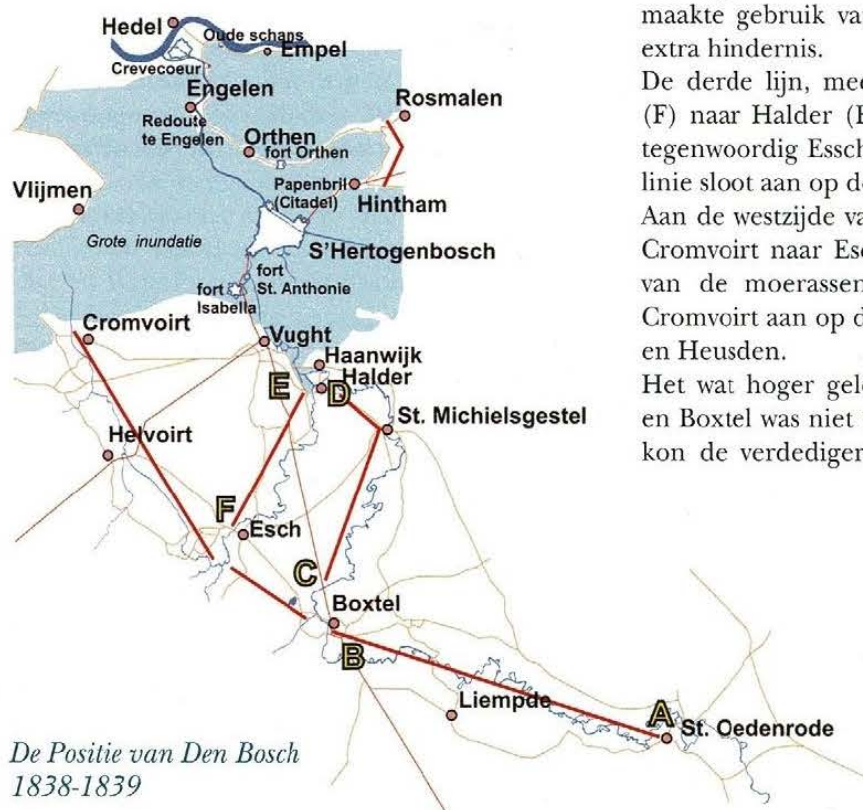
³ De Bosch Kemper, Jhr. mr. J., *Geschiedenis van Nederland na 1830*.

en de prins vreest dat de vijand daar eerder zal zijn zodat onze troepen niet meer in de gelegenheid zouden zijn de Maas bij Grave over te steken. Een andere constatering die hij doet is dat als het leger zich ten noorden van de Maas bevindt het niet meer offensief kan optreden ten zuiden van die rivier.

Voordat de prins de oplossing voor zijn probleem laat zien, schetst hij de oude situatie. Ten tijde van het beleg van Antwerpen (winter 1832-1833), toen een groot Frans leger een bedreiging vormde, had hij het leger opgesteld achter de oude linies tussen Breda en Geertruidenberg die daartoe weer waren hersteld. Maar hij geeft aan dat dit een zwakke positie was omdat deze gemakkelijk kon worden omtrokken via het gebied tussen Bergen op Zoom en Breda en dat terugtrekken vanuit deze positie moeilijk geweest zou zijn. Terugtrekken kon via Moerdijk over het Hollands Diep maar daarvoor was een flink flottielje nodig en zou moeilijk zijn met de vijand op de hielen. Terugtrekken kon ook via Geertruidenberg, maar daar bestond het risico om te worden afgesneden door een vijandelijke aanval over Oosterhout richting Made.

De oplossing die de prins dan aangeeft is een positie rond Den Bosch. Hij is hiertoe gekomen na

De Positie van Den Bosch
1838-1839

een grootschalig onderzoek waarbij hij werd gesteund door zijn chef-staf, kolonel Nepveu, door de onder hem staande stafofficieren en door kapitein Merkes. Op deze laatste kom ik later nog terug.

De omgeving van Den Bosch bood de voordelen die de prins zocht, namelijk een positie die hij zowel defensief als offensief kon gebruiken. De positie was met weinig troepen te verdedigen, maar ook groot genoeg om het veldleger op te nemen en had een korte en directe verbinding met Holland via een schipbrug bij het fort Crevecoeur over de Maas.

Als het leger daar de Maas was overgestoken, kon het ook naar het oosten trekken via het fort St. Andries of naar het westen richting het Land van Altena.

Dezelfde verbinding kon ook andersom worden gebruikt om de positie van levensmiddelen en versterkingen te voorzien.

De positie zelf was opgebouwd volgens een aantal linies. De eerste linie liep van St. Oedenrode (A op de kaart⁴) naar Bostel (B) en maakte gebruik van de Dommel die moest worden opgestuwd zodat de oevers werden geïnundeerd. Deze lijn was meer als vooruitgeschoven post bedoeld.

De tweede linie liep van Bostel (C), langs St. Michielsgestel naar Haanwijk (D) waar hij aansloot op de inundaties rond Den Bosch. Ook deze maakte gebruik van de opgestuwde Dommel als extra hindernis.

De derde lijn, meer achterwaarts, liep van Esch (F) naar Halder (E) achter het riviertje de Run, tegenwoordig Essche Stroom genaamd. Ook deze linie sloot aan op de inundaties rond Den Bosch.

Aan de westzijde van de positie liep een linie van Cromvoirt naar Esch. Deze linie maakte gebruik van de moerassen langs de Leij en sloot bij Cromvoirt aan op de inundaties tussen Den Bosch en Heusden.

Het wat hoger gelegen heidegebied tussen Esch en Bostel was niet te inunderen. Vanaf dit terrein kon de verdediger vijandelijke activiteiten tijdig

⁴ De letters A tot en met F worden in de memorie genoemd en verwijzen naar de bij de memorie behorende kaart. Niet alle linies die de prins van Oranje benoemt duidt hij op deze wijze aan.

onderkennen en deze onder vuur nemen. Daarom werden hier drie redoutes aangelegd.

Omdat de verbinding tussen Den Bosch en de Maas eventueel zou kunnen worden afgesneden bij een aanval vanuit het oosten via Rosmalen en Hintham, zag de prins zich genoodzaakt ook aan deze kant maatregelen te treffen. Hier liet hij een aantal verdedigingswerken aanleggen die wij nu beter kennen als de *stelling van Hintham*.

De verdediging van de positie steunt op een aantal riviertjes die met behulp van stuwen en sluizen zo worden opgestuwd dat zij buiten hun oevers treden waardoor het moeilijker wordt ze te kruisen. Op een aantal plaatsen waren batterijen en andere verdedigingswerkjes aangelegd, meestal daar waar bruggen en wegen de inundaties kruisten. Echt uitgebreid schrijft de prins hier niet over. Informatie hierover is in andere bronnen te vinden, waarover later iets meer.

Aan het einde van de memorie geeft de prins aan dat hij deze positie kan verdedigen met de troepen die hij op dat ogenblik daarvoor tot zijn beschikking had en hij noemt dan 10.000 man infanterie, 3.000 cavaleristen en acht en een halve batterij artillerie. Voorts stelt hij dat bij een serieuze aanval een extra infanteriedivisie onmisbaar is en dat een derde divisie de zaak compleet zou maken. Hoe sterker de troepenmacht rond Den Bosch, des te minder de vijand zich zou durven begeven tussen Den Bosch en Breda of tussen Den Bosch en Grave, zeker als er zich dan ook nog 10.000 man in het kamp van Nijmegen zouden bevinden die in staat zijn via Grave naar Den Bosch op te trekken.

En daarmee eindigt de prins de memorie. Een aanval is er nooit gekomen, maar ondertussen was er toch serieus gewerkt aan de beschreven positie. In het Nationaal Archief in Den Haag liggen nog tekeningen uit die tijd die daarvan getuigen. Het beste overzicht van de positie geeft een prachtig getekende en ingekleurde kaart die door de eerder genoemde kapitein Merkes is getekend.⁵ De kaart toont het gebied van de Maas in het noorden tot en met Boxtel in het zuiden en de stelling van Hintham in het oosten tot en met Cromvoirt in het westen. Op de kaart staan alle inundaties en verdedigingswerkjes afgebeeld, met uitzondering van het gedeelte Boxtel – St. Oedenrode.

Daarnaast zijn er nog verschillende tekeningen van grotere en kleinere verdedigingswerkjes die op diverse accessen zijn aangelegd.⁶ Verschillende hiervan zijn ook van de hand van kapitein Merkes. Over de rol van Boxtel wordt niet veel geschreven, maar als we de kaart bekijken, zien we dat verschillende

lijnen hier samenkomen. Dit zal ook wel de reden geweest zijn waarom er rond Boxtel zoveel verdedigingswerkjes zijn aangelegd. Op een tekening uit 1839 staan er tien afgebeeld. Op het overzichtskaartje bij deze tekening is zelfs sprake van een elfde verdedigingswerkje. Bij dit aantal zijn de drie redoutes tussen Boxtel en Esch nog niet eens meegeteld.

Kapitein J.G.W. Merkes⁷ heeft blijkbaar in dit geheel een belangrijke rol gespeeld. De prins van Oranje noemt hem al in zijn memorie. Hij maakte een kaart en verschillende tekeningen. We komen hem ook tegen in andere bronnen. In de archieven van Esch en Boxtel zijn verschillende stukken te vinden die betrekking hebben op de aanleg van de positie en waarin hij wordt genoemd.

Als in 1839 alles toch nog goed komt met onze zuiderburen, betekent dit nog niet het einde voor het geesteskind van de prins van Oranje. In het archief Verboden Kringen uit 1849⁸ liggen de beschrijvingen van vijftien verdedigingswerken die dan nog eigendom zijn van het Ministerie van Oorlog en die zijn gebouwd als onderdeel van de beschreven positie. Daarna moet het doek zijn gevallen; na deze tijd worden ze nergens meer genoemd. Een aantal van deze werken zijn nog wel terug te vinden op de bekende topografische militaire kaart die tussen 1850 en 1864 verscheen. Maar deze kaart is gebaseerd op een eerdere verkenning. Zoals uit het in de aanhef genoemde artikel bleek, zijn nu nog twee verdedigingswerkjes terug te vinden (twee van de drie redoutes tussen Esch en Boxtel). De laatste restanten die verwijzen naar een verhaal dat tot heden niet echt bekend was.

D.C.H. Ross

⁵ Nationaal Archief, Oorlog Plans van Vestingen, 17e-20e eeuw 4.OPV H 328 etc.

⁶ Uit het tot nu toe gevonden materiaal blijkt dat er zeker sprake is van minimaal 39 verdedigingswerken variërend van eenvoudige borstweringen tot complete forten in de stelling van Hintham.

⁷ Kapitein Merkes werd in 1839 benoemd tot Adjudant van de prins van Oranje (vanaf 1840 koning Willem II) en heeft als kolonel onder andere de functie van Inspecteur in de 2e Inspectie van fortificatiën vervuld. In 1846 werd hij in de adelstand verheven; sindsdien staat hij vermeld als Jhr. J.G.W. Merkes van Gendt.

⁸ Nationaal Archief, Ministerie van Oorlog: Grensbescheiden der Genie 'Verboden Kringen' 2.13.37